

Küreselleşmeden Maduniyete: Asef Bayat Perspektifi

DOI NO: 10.5578/JSS.7610

Elif Nagihan Türköz¹

Özet

Küreselleşme dünya üzerindeki her toplumu farklı biçimde etkilemektedir. Küreselleşme sonucunda dünya ölçeğinde küçük bir azınlık küreselleşmenin nimetlerinden faydalanırken, büyük bir çoğunluğun yoksullukları artarak devam etmektedir. Maduniyet çalışmaları resmi tarih yazımı tarafından görmezden gelinen, dışarıda bırakılan büyük çoğunluğun tarihini yazmayı amaçlamıştır. İranlı sosyolog Asef Bayat ise bir maduniyet sosyolojisi yaparak Ortadoğu'daki madunların küreselleşme karşısındaki tutumlarını ele almaktadır. Bu tutumlarda bir direnişin varlığı dikkati çekmektedir ve bu direniş, sıradan, gündelik hayat pratikleri ile gerçekleşen bir direniştir. Bu çalışmada Asef Bayat'ın nasıl bir madun sosyolojisi yapmış olduğu, küreselleşmenin olumsuzlukları karşısında insanların nasıl bir direniş mekanizması geliştirdiği betimsel bir biçimde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Maduniyet Çalışmaları, Ortadoğu'da Maduniyet, Asef Bayat

From Globalization to Subaltern: The Perspective of Asef Bayat

Abstract

Globalization affected each society on the world in different ways. As a result of globalization, while a small minority benefit from the globalization, a great number of people have continued to live in poverty. Subaltern studies are aimed to write the history of great majority of whom were excluded and ignored by the official historiography studies. Asef Bayat, as a subaltern sociologist, have studied on the attitudes of subalterns in the Middle-East against the effects globalization. In these attitudes an element of resistance can be observed and this resistance is

---

¹Araştırma Görevlisi, Niğde Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
ealtunten@hotmail.com

realized through daily life practices. In this study, Asef Bayat's way of doing subaltern sociologies, will be analyzed descriptively.

Keywords: *Globalization, Subaltern studies, Subaltern in the Middle-East, Asef Bayat*

Giriş

Küreselleşme özellikle son otuz yıldır sıkça dile getirilen, üzerine tartışmalar yapılan, belli başlı araştırmalara konu olmuş bir olgudur. Küreselleşme çeşitli yaklaşımlar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımların neler olduğuna, küreselleşmenin hangi kapsamlarda ele alındığına *'Küreselleşme ve Karşı Konumlanışlar'* başlığı altında yer verilecektir. Konumuz açısından burada açıklanmaya gerekli görülen kısmı ve çalışmamızın seyrini belirleyecek olan temel argümanın başlangıç noktasını, küreselleşmenin yerkürede yaşayan her toplum için aynı etkiyi göstermekten uzak olduğu gerçeği oluşturmaktadır. Dünya ölçeğinde, küreselleşmenin olumlu özelliklerinden faydalanan küçük bir azınlık mevcutken, diğer taraftan büyük bir kitle küreselleşmenin nimetleri olarak adlandırılan bu özelliklerden faydalanamamaktadır. Üstelik faydalanmak bir yana, gün geçtikçe artan küresellik bu kesim için artan yoksulluğun da habercisi olmaktadır. Resmi tarih yazımında geride bırakılan, kenara itilen bu kesimler maduniyet ekolü ve maduniyet çalışmaları tarafından öne çıkarılmıştır. Hindistan menşeli bu ekol, resmi tarih yazımına alternatif bir tarih yazımı inşa ederek madunların tarihini yazmayı amaçlamıştır. Bu tarih yazımının sosyolojideki görünümleri ise zamanla ortaya çıkmış ve aşağıdan tarih temelinde madun görünürlüğü ortaya konmaya çalışılmıştır. Madun görünürlüğünün hangi koşullarda ve nasıl şekillendiği noktasında ise Michel De Certeau'nun (2009) *taktikler* kavramına başvurulmuştur. Bilindiği üzere, küreselleşme karşıtı bir tutumun Ortodoks Marksizmde ele alındığı gibi pratiğe dökülen ve koordineli eylemler bütünü ile mümkün olacağına yönelik algılama biçime olan inanç artık geçmişte kalmıştır. Dolayısıyla bir anlamda beklenen ortak bir bilinç seviyesinden uzakta, hayatta kalmak için geliştirilen birtakım gündelik taktikler yoluyla sessiz bir direniş biçimi ön plana çıkmaktadır. Bu noktada Asef Bayat, madunların sosyolojisini yapmak amacıyla Ortadoğu'da Maduniyet (2006) ve Sokak Direnişi (2008) adlı eserlerini kaleme almıştır. Maduniyet çalışmalarının sosyolojiye yansıma biçimleri ve Bayat'ın bu konudaki perspektifi bu çalışmanın omurgasını oluşturmaktadır. Küreselleşmeye karşı yaklaşımlar, maduniyet ekolü ve maduniyet çalışmalarına değinmek ise konu bütünlüğü açısından önem taşımaktadır. Çalışmada öncelikle bu konulara değinilecek, sonrasında Bayat'ın konuyu ele alış biçimi özelinde Ortadoğu'daki madunların nasıl ve ne ölçüde küreselleşme karşıtı bir tutum geliştirdiklerine yer verilecektir.

1. Küreselleşme ve Karşı Konumlanışlar

Küreselleşme kavramını açıklamaya yönelik pek çok yaklaşım mevcuttur. Nitekim bu yaklaşımların ortak noktası ise ‘ortak bir tanım’ üzerinde uzlaşamamalarıdır. Bu farklı tanımlamalar ise öncelikle bizlere temelde iki karşıt perspektif sunmaktadır. Bu karşıtlığın bir yanı, küreselleşmenin bir mit olduğu ve uzun süreli yönelimlerin bir devamı olduğu yönündeki açıklamayken, diğeri, küreselleşmenin bir gerçeklik ve ileri derecede yaygınlık kazanmış olan bir olgu olduğuna yönelik açıklamadır. Bu iki zıt perspektifin yanı sıra küreselleşmeye olumlu ve olumsuz yaklaşımlar olarak ikili bir çerçeveden de yaklaşılmıştır. Bu bakış açılarının ayrıntılarına çalışmanın ilerleyen kısmında yer verilecektir. Öncelikle küreselleşme kavramının ne anlama geldiği, farklı perspektiflerden küreselleşmenin nasıl okunduğu ve küreselleşmeye yönelik eleştirilerin hangi noktalarda odaklandığı konuları önem taşımaktadır.

Held’e (1999) göre, “Küreselleşme; suçtan kültüre, materyalizmden ruhbanlığa kadar çağdaş sosyal yaşamın tüm parçalarının dünya çapında birbirlerine olan bağımlılıklarının genişlemesi, derinleşmesi ve hızlanmasıdır”. Küreselleşmenin en özlü tanımı, coğrafyanın toplumsal ve kültürel düzenlemelere dayattığı kısıtlamaların azaldığı, insanların bu azalmayı giderek daha çok fark etmeye başladıkları bir toplumsal süreç şeklinde yapılabilir (Marshall, 1999: 449). Thomas Friedman (2002) küreselleşmeyi başka tanımlarıyla birlikte “her şeyin başka her şeyle entegrasyonu olarak tanımlar. Ayrıca “küreselleşme, her birimizi her nerede yaşıyor olursak olalım, dünyanın daha uzak yerlerine öncekinden daha hızlı ve daha ucuz olarak erişmemize olanak sağlar. Aynı zamanda dünyanın her birimize, önceki dönemlerden daha hızlı, daha derin ve daha ucuz ulaşmasına izin verir” (Friedman, 2002: 64). Küreselleşme konusu ile ilgilenmiş sosyologlardan Giddens’a (2000) göre küreselleşme; politik ve ekonomik etkilerin birleşiminden doğan bir dizi karmaşık süreçlerden oluşuyor. İletişim devrimi ve bilgi teknolojisinin yaygınlaşması küreselleşme süreçleriyle yakından bağlantılı. Bu durum ekonomik alanda dahi böyle. En yoksul bölgeleri de kapsamı içine alan ve anında gerçekleşen elektronik iletişim, yerel kurumları ve gündelik yaşamı sarsıyor. Yeni dünya düzeninde yaşanan dönüşüm ve kapitalizmin bu koşullardaki konumu hakkında Manuel Castells ise şunları aktarır:

Bilgi teknolojilerini merkez alan teknoloji devrimi, ivme kazanan bir hızla toplumun maddi temelini yeniden şekillendirmeye başladı. Dünyanın dört bir köşesinde ekonomiler, ekonomi, devlet ve toplum arasında değişken bir geometri sisteminin devreye girmesiyle birlikte, küresel olarak birbirine bağımlı hale geldi... Kapitalizmin kendisi de, yönetimin daha esnekleşmesi; adem-i merkezîyetçilik, şirketlerin hem kendi içlerinde hem de başka şirketlerle ilişkilerinde ağlar oluşturması; işçi hareketinin nüfuzundaki düşüşle birlikte sermayenin emek karşısında hatırı sayılır ölçüde güçlenmesi; çalışma ilişkilerinin giderek bireyselleşmesi ve çeşitlenmesi; kadınların daha fazla, genelde ayrımcı koşullarla ücretli işgücüne dahil edilmesi;

devletin, her toplumda siyasi güçlerin ve kurumların doğasına bağlı olarak değişen yoğunlukta ve saiklerle, piyasayı yeniden düzenlemek, refah devletini silmek için seçici bir tavırla müdahalede bulunması; sermaye birikimi ve yönetimi koşullarının giderek coğrafi ve kültürel farklılıklara dayandığı bir ortamda küresel ekonomik rekabetin kızışması gibi gelişmelerde kendini gösteren köklü bir yeniden yapılanma sürecine girdi (Castells, 2008: 2).

Diğer yandan küreselleşme, “rekabet edebilirlik” kavramı ile de yakından ilişkilidir. Küreselleşme ile ortaya çıkan bu kavram, bir ülkenin, “ulusal politikasını” küresel pazarın gereklerini, rakiplerine göre daha etkili karşılayabilme yeteneğinde olacak şekilde sürdürebilmesini ifade etmektedir (Toulmin, 1999: 906). Küreselleşme, ulusal hükümetlerin ekonomik rollerini azaltmış, küresel rekabetin ülkelerden çok, uluslararası şirketler arasında olmasına yol açan bir süreci hızlandırmıştır. Artık küresel rekabet, İngiltere ile Almanya, Japonya ile ABD veya Avrupa ile ABD arasında olmaktan çok, Fuji ile Kodak, Boeing ile Airbus, Compaq ve Toshiba arasında olmaktadır. Bu süreç aynı zamanda iş dünyası ile ulus devletler arasında giderek artan bir amaç çakışmasının varlığını da haber vermektedir. Uluslararası şirketlerin en ucuz emeği, en düşük vergileri ve en az çevre koruma yasalarını talep etmeleri daha şimdiden bu sürecin yoğun bir çıkar ve amaç çatışması doğuracağını göstermektedir (Toulmin, 1999, 905). Küreselleşme karşısında bütün bu yaklaşımların yanında küreselleşmenin yepyeni bir dünya yaratılmasına neden olduğu konusuna yaptıkları vurguyla Hall ve Jacques (1989: 27-28) ise şunları dile getirir:

Küreselleşme, Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünya'nın hareketleri arasında bir ittifak kurulmasını, kapitalizmin daha önceki evresinde imkansız olacak ölçüde mümkün kılmaktadır. Yeni zamanlar bizi yalnızca dünya halkları arasındaki ilişkileri yeniden değerlendirmeye zorlamakla kalmamakta, ayrıca insan ırkı ve yerküre arasındaki ilişkinin yeni bir anlayışa oturtulmasını da talep etmektedir. Küreselleşme sadece dar, ulusal ve ekonomik çıkarlara dayalı bir rekabeti değil, yeni bir ölçekte ve yeni biçimler içinde karşılıklı bir bağımlılığı ve işbirliğini öne çıkarır. Kısacası yeni zamanlar, yeni dünyanın yaratılmasıyla ilgilidir.

Bütün bu tanımlamaların yanında küreselleşmeye olumlu ve olumsuz bakış açısı olarak adlandırılabilen ikili bir çerçeveden de söz edilmiştir. Küreselleşmeye olumlu bakış açısının odak noktasında, toplumdaki eşitsizliğin kaynağının yapısal değil bireysel olduğu, adalet kavramının gözetilmesi gerektiği (küreselleşen dünyaya uyum sağlayamayan bireylerin refah hakları savunusunun, girişimciliği baltalayabileceği noktasında) ve devletin toplumsal ve ekonomik yaşamı düzenleme görevinde ne kadar geri çekilebilirse o kadar demokratik bir toplum düzeni olacağı iddiaları vardır. Küreselleşmeye olumsuz bakış açılarında ise, öncelikle küreselleşmenin ideolojik bir kurgu olduğu ve küreselleşmenin serbest pazar ve küresel sermayenin dünya çapında yaygınlaşmasını sağlayacak bir olgu olduğu vardır. Sonrasında Batılı değer ve yaşam biçiminin bütün dünyaya egemen bir konuma ulaşarak tektipleşmenin artacağı (kültürel boyut) ve küreselleşmenin kaçınılmaz ve karşı konulmaz olduğu konusundaki

yaklaşımın küreselleşmeye direnmemeye (direnememeye) kapı araladığı noktasında küreselleşmeye olumsuz yaklaşımlar birleşmektedir. Küreselleşmenin olumlu ve olumsuz yaklaşımlar temelinde anlatmak istediğimiz noktaya Appadurai (1990), küreselleşmenin günümüzdeki temel probleminin homojenleşme ve heterojenleşme arasındaki gerilim olduğunu söyleyerek katkıda bulunmaktadır. Görgül olayların büyük bir kısmı “homojenleşme” tartışmalarından kaynaklanmakta ve bu tartışmaların birçoğu medyanın sol kesimi tarafından (Hamelink, Mattelart, Schiller) bir kısmı da, diğer görüştekilerce (Gans, Iyer) dile getirilmektedir (Appadurai, 1990: 295). Bauman’a (1999: 9) göre Küreselleşmiş “güçler”, yerel birimler için anlam yaratma ve bu anlamları yorumlama işini üstlenmişlerdir. Bu durum, küreselleşen dünyada tanınmak istenen farklı kültürleri yok edip homojenleşmelerine yol açmaktadır. Buna direnen güçlerin ortaya çıkması da küreselleşmeyi isteyenler ile istemeyenler arasında bir kutuplaşma yaratmaktadır. Francis Fukuyama (2012) ise bu kutuplaşmada küreselleşmeyi olumlamakta ve “Tarihin Sonu”nda liberal ideolojinin küreselleşmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Küreselleşmeye eski sömürgeciliğin yeni bir biçimi diyerek karşı çıkan kimi düşünürlerin yanında (Wallerstein) liberal kapitalizmin önümüzdeki yıllarda geçerliliğini yitireceğinden küreselleşemeyeceğini iddia eden düşünürler (Tang) de vardır. Bunun yanında pek çok kişi yeni birtakım olayların küreselleşmenin sonuna işaret ettiğini düşünürken, bazıları onun aslında hiç var olmadığını öne sürüyordu (Bravo, 2010: 2).

Küreselleşme süreciyle birlikte küreselleşmenin nimetlerinden faydalanamayan hatta küreselleşme sonucunda yaşam koşullarının olumsuz yöne evrildiği kitleler, karşı küreselleşme hareketleri gibi bir takım çıkış yolları aramaktadırlar. Çıkış yolu aramanın şüphesiz bilinçli kolektif eylemsel yönleri olabileceği gibi, toplumsal hayatın akışında, de Certeaucu bağlamda, birtakım *taktikler* geliştirerek de küreselleşmeye meydan okunabilmektedir (Kızılay, 2011: 98). Kimi Marxist düşünürün kolektif bir eylem pratiği görmek istediği küreselleşme ve yeni dünya düzenine karşı koyma bu anlamda Castells’in *‘Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür’* (2008) adlı eserinde göstermiş olduğu pratiklerle örtüşmektedir. Eserde Meksikalı Zapatistalardan, Amerikan milislerine, Japon Aum Shinrikyo’dan El- Kaide’ye kadar birçok örnek üzerinden küreselleşme karşıtı hareketler ele alınmıştır. Castells’in (2008) üç ciltlik eserinde öncelikle bir durum tespiti yapılmakta (küresel, enformasyon çağ), sonrasında küresel dünya düzenine alternatifin ise *yerel kimliklerin gücü* olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu noktada Bayat gibi düşünürler ise küreselleşme karşıtı hareketin, mutlaka kolektif olarak düzenlenmiş bir eylemliliği oluşturması gerekliliğine yönelik düşüncenin önemli olduğuna inanmakla birlikte, bu yöntemin tek çıkış yolu olduğunu düşünmezler. Bayat daha çok direniş paradigmasından yola çıkarak ve hakim bakış açılarını

ekleştirerek kendi kavramsallaştırmasını geliştirmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısmı bu noktadan hareketle ele alınacaktır. Küreselleşmenin kavramsal çerçevesine ve küreselleşme tartışmalarının hangi açılardan ele alındığına değinilen bu noktadan sonra çalışmamızın temel konusu olan maduniyet konusuna geçilecektir. Küreselleşme sonuçları itibariyle daha önce de belirtildiği gibi bazı kesimlerin lehine olmakla birlikte, büyük bir kitle küreselleşmenin olumsuz sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Değişen dünya düzenine ayak uyduramayan bu büyük kitle küreselleşmenin soğuk yüzü karşısında bir kenara itilmekte, zorlu bir yaşam mücadelesi vermek zorunda bırakılmaktadır. Bu noktada ‘maduniyet’ kavramı dolayısıyla da ‘maduniyet’ ekolü önem taşımaktadır.

2. Maduniyet Ekolü-Maduniyet Çalışmaları’ndan Direniş Paradigmasına

Maduniyet ekolü, Hindistan’da İngiliz sömürgeci sonrası ortaya çıkan kolonyal ve milliyetçi tarih yazımı eleştirisinden doğmuştur. Maduniyet ekolü bir tarih ekolüdür ve bu tarih ekolü içinde yer alan tarihçiler, kolonyal ve milliyetçi tarih yazımlarının, modern Hint ulusunun yaratılmasının temel itici gücünün Hindistanlı seçkinlerin olduğunu vurgulamasını ve dolayısıyla diğer bütün grupları dışlayıcı bir tavır geliştirmelerini elitist bulur ve eleştirirler. Ergene’ye (1999: 33) göre, Kolonyal tarih yazımında bu başarılar İngiliz yöneticilerin ve politikalarının uygulamaları sonucunda iken, milliyetçi tarihçiler bu başarıları Hint kökenli seçkinlere, fikirlere ve kurumlara atfetmişlerdir.

Maduniyet ekolüne göre kolonyal ve milliyetçi tarih yazımları, halkın seçkinlerin dışında yapmış olduğu katkıları görmezden gelmişlerdir. Elitist tarihçilik, önemli aktörleri Hindistan’ın hakim grupları ya da kolonyal idareciler değil de madun sınıflar/gruplar olan halka ait otonom bir politik alanın varlığını görmezden gelmektedirler (Guha’dan akt. Ergene, 1999: 33). Bütün bu eğilimler karşısında maduniyet ekolü alternatif bir tarih yazımı inşa etmeyi amaçlar bu noktada da yerli madun kimliği keşfedilmeye çalışılır. Bu yerli madun kimliğinin keşfi sırasında ise ‘aşağıdan bir tarih’ anlayışıyla yola koyularak, egemen tarih yazımının dışına çıkılıp ona alternatif bir tarih yazımı yoluna gidilmiştir. Maduniyet ekolü, İngiliz Marxistlerden etkilenmiştir. Özellikle E. P. Thompson’ın *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* (2012) adlı eseri ve Edward Said’in Batının Doğu karşısındaki merkezietçi tavrı karşısındaki eleştirel bakışı yansıtan *Şarkiyatçılık* (2012) adlı eserinden etkilenmişlerdir. Maduniyet ekolünün önemli temsilcileri arasında ise Ranajit Guha, Gayatri Cahkravorty Spivak, Gyan Prakash ve Gyanendra Pandey yer almaktadır. Maduniyet ekolünün temel özelliklerine burada kısaca değinmek amaçlanmıştır. Ancak şunu da

belirtmekte fayda var ki, zamanla maduniyet ekolü post-yapısalcı bir kisveye bürünmüştür.

Maduniyet ekolüne kısaca değindikten sonra maduniyet kavramının tanımı için Spivak'ın tanımına yer vermek önem taşımaktadır. Maduniyet, tanımı gereği, konuşmaya muktedir olamama anlamına gelmektedir; ve maduniyeti bu şekilde tarihsel bilginin sınırı olarak kabul etmek ise, madunun sesini tarih içinde yeniden keşfetmek amacını terk etmek, onu tarihin curufundan kurtarmak gibi bir projeye direnmek, ve madun öznenin otonom olduğu iddialarını sorgulamak anlamına gelmektedir (Spivak, 1988: 276). Madun (subaltern) kavramını ilk olarak kullanan ise Gramsci'dir. Hapishanedeyken eserlerine uygulanan sansür nedeniyle sınıf kavramını kullanamayan Gramsci bunun yerine madun (subalterno) kavramını kullanmıştır. Madun kavramının buradaki vurgulanması gereken en önemli yanı, bu kavrama sınıf kavramından daha geniş bir anlamın yüklenmiş olmasıdır. Bu noktada da aslında Gramsci'nin *subalterno* kavramı ile maduniyet ekolünün maduna yüklemiş olduğu anlam farklılaşmaktadır. Madun kavramı ile *hegemonya* altındaki tüm kitleler kastedilmiştir. Spivak'a (1988) göre, 'madun özne-olmayan bir öznedir ve konum-olmayan bir konum işgal eder'.

Maduniyet kavramının köklerini Marx'a kadar götürmek kavramın analizi açısından önem taşımaktadır. Marx'ın *lumpen proletarya* kavramı, toplumsal cüruf, tüm sınıfların süprütüsü, tehlikeli sınıflar gibi karşılıklara sahip bir kavramsallaştırmadır. Daha sonra Marx bu grup için *yedek emek ordusu* kavramsallaştırmasını kullanmış olsa da eleştirilere maruz kalmaktan kurtulamamıştır. Cohen (1982), lumpen proletarya kavramının aşağılayıcı bir tarafı olduğunu belirterek bu kavram yerine *proto-proletarya* kavramını, Worsley (1984) ise *kent yoksulları* kavramını kullanmıştır. Worsley aynı zamanda kent yoksullarının yedekte olmak bir yana, kapitalist ilişkiler içinde bütünleşmiş olduklarını iddia eder.

Maduniyet çalışmalarında önemle üzerinde durulması gerekli olan noktalardan biri de direniş paradigmasıdır. Direniş paradigmasının köklerini ise Foucault'un iktidar kavramına yüklemiş olduğu anlamlardan yola çıkarak anlayabilmek mümkün olacaktır. Bilindiği üzere Foucault, iktidar konusunda yapmış olduğu açıklamalar ve yazmış olduğu eserler sayesinde önemli bir üne kavuşmuştur. Foucault'un, modern dönemde artık iktidarın toplumun bütün sinir uçlarına kadar işlediği yani 'iktidarın heryerdeliği' anlatısı, ***iktidarın olduğu yerde direniş de vardır*** sağlamasını bizlere sunmuştur. Bayat'a göre (2006: 39) Direniş paradigmasına kuramsal desteği ise *merkezden arındırılmış iktidar* kavramı ile Foucault, *kültür siyasetinin yeniden dirilmesiyle* Gramsci sağlamıştır. Direniş paradigması öznelere faillik atfetmeye yönelik çabaları içermektedir ve çoğu direniş yazını Foucault'un iktidar anlayışına dayanmaktadır.

3. Direniş Yazınında Asef Bayat'ın Yeri

Chicago ekolünden sosyolog ve siyasetçiler (Everrett Stonequist '1935', Robert Park '1982'), kent yoksullarını tanımlarken, marjinaler, kanunsuzlar ve suçlular gibi dışlayıcı bir tanımlama biçimine başvurmuştur. Tamamen bir toplumsal sapma hali içerisinde görmüş oldukları bu kesimin olumsuzlukları, uyumsuzlukları ise onların *modernleştirilmeleriyle* düzeltilebilecektir. Chicago ekolünün temel argümanı bu şekildedir. Perlman ve Castells (1983) gibi diğer sosyologlar ise, bu toplumsal grupların marjinalleşmek bir yana, onların sisteme gayet iyi entegre olduklarını iddia etmektedirler. Asef Bayat'a (2006) göre iki rakip perspektifin de ortak noktası, 'ideal insan'ın, uyum sağlamış, entegre olmuş yani 'modern insan' olduğunu varsaymalarıdır. Bayat'a (2006) göre ise bu toplumsal gruplar ne marjinaldir ne de tam anlamıyla entegre olmuşlardır. Aynı zamanda Bayat, madunların yukarıdan tarih anlayışıyla (modernleşme yoluyla) ideal insan'a dönüştürülme tasavvurlarına ve pratiklerine de karşı çıkmaktadır.

Edilgin yoksullar, hayatta kalma stratejisi, kentsel yerel hareket ve gündelik direniş modelleri Bayat'ın (2006: 34) eserinde yer vermiş olduğu, bazı düşünürlerin yoksulluk siyasetini, devrimci/edilgin ikiliği çerçevesinde ele aldıkları tartışmaların dört temel çerçevesini sunmaktadır. Burada *edilgin yoksullar* yaklaşımından *gündelik direniş* modeline kadar olan çizgide alınması gereken temel nokta, yoksulların edilginlikten etkenliğe ya da devrimciliğe doğru evrilmesi olmalıdır. Lewis'in (1966) '*edilgin yoksul*' kavramının, kadercilik, köksüzlük, gelenekselcilik, umutsuzluk gibi birtakım karşılıkları vardır. Bu kavramın daha çok *edilginlik* kısmına olan yoğun vurguya Bayat karşı çıkmaktadır ve bu noktada da kendi kavramsallaştırmasını (*sessiz tecavüz*) geliştirmektedir. '*Hayatta kalma stratejisi*' ise edilgin yoksul kavramından bir adım daha ileri gider ve bu kavramsallaştırmada en belirleyici taraf 'madunların kaderleri hayatlarını belirlemez' anlayışıdır. '*Kentsel yerel hareket*' ise son kertede kentsel madunların siyasal aktörler olarak belirdikleri konuma işaret etmektedir. Bayat (2006, 2008) küreselleşme ile birlikte yaşanan değişim ve dönüşümün yer kürenin önemli bir kısmında birtakım olumsuzluklara neden olduğunu eserlerinde sıkça dile getirmekle birlikte bu küresel durumun failleri olan madunların ne tür bir tavır takındıkları konularına da değinmektedir. Bayat'ın küreselleşmeye alternatif olarak gördüğü sıradan insanların direniş biçimine değinmeden önce, Müslüman Ortadoğu'da nasıl bir direniş görmüş olduğu, bu direnişi eserlerinde nasıl işlediği ve onun küreselleşme hakkındaki temel yaklaşımına kısaca yer verilecektir.

Müslüman Ortadoğu'da sosyo-politik dönüşümün failleriyle ve biçimiyle ilgili olarak temelde 'değişim' konusunda çalışmalar ortaya koyan

Bayat (2006), Ortadoğu toplumlarına ve bu toplumlarda yaşanan değişim sürecine uzun zamandır oryantalist bir bakış açısıyla yaklaşıldığı vurgusunu yapmaktadır. Bu bakış açısı ise temelde Ortadoğu’da yaşanan değişimin harici güçler (bireysel seçkinler, askerler, savaşlar vb.) tarafından gerçekleştirildiğini savunur ve tıpkı maduniyet ekolünün eleştirilerine neden olan resmi tarih yazımı gibi çevrede yer alan halk görmezden gelinmektedir. ‘Ortadoğu’da Maduniyet’ (2006) adlı çalışmasında Bayat, Ortadoğu’nun planlanmış olduğu kadar planlanmamış olan kolektif eylemlerin de toplumsal ve siyasal dönüşümün önemli bir kaynağı olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiasında ise Bayat (2006), Müslüman Ortadoğu’da toplumsal eylemliliğin yalnızca dini temelli olmadığı vurgusunu yapmaktadır. Bayat (2006) tarafından, bölgede gerek sendikaların toplumsal sözleşmeleri savunmak için yapmış olduğu mücadeleler, gerek sivil toplum kuruluşları halinde örgütlenmenin gerekse bu örgütlenmelerin sayısal olarak patlaması dikkate değer gelişmeler olarak ele alınmaktadır.

Küresel iktisadi sistemin Ortadoğu’ya etki eden koşulları altında Bayat’ın konuyu ele alış biçimi çalışmamız açısından önem taşımaktadır. Küreselleşen-küreselleşebilen dünya koşullarında bu küreselleşmenin nimetlerinden faydalanabilen bir kitle karşısında ‘madun siyaseti’ dikkate değer bulunmaktadır. Maduniyet ekolünün aşağıdan tarih anlayışının Bayat’a yansıma biçimini O’nun Ortadoğu’daki değişim dinamiklerinin ele alınırken başvuru oryantalist söyleme karşı bir söylem geliştirmesi olarak okuyabiliriz. Ortadoğu toplumlarının sığ bir kültür ve din anlayışına sahip durağan bir yapısının olduğu ve bu nedenle de tarihsel bir sürekliliği kendi içinde barındırdığı vurgusu oryantalist söylemin odağında yer almaktadır. Bu söyleme karşı Bayat’ın (2006, 2008) perspektifinden geliştirilen ise, bölgenin küresel güç odaklarına karşı geliştirmiş oldukları kolektif eylemler bütününe görebilmek ve bu perspektiften Ortadoğu’ya bakabilmektir. Bayat’ın ‘Ortadoğu’da Maduniyet’ (2006) ve ‘Sokak Siyaseti’ (2008) eserlerinin temelinde bu yaklaşım tarzı yatmaktadır. Bayat’ın planlanmış ve planlanmamış kolektif eylem vurgusuna değinmek ise konumuz açısından ayrıca önemlidir. Bilindiği üzere, Ortodoks Marksist düşünürlerin savundukları tarzda bir sınıf bilinci oluşturarak eyleme geçme tarzı yani planlanmış bir kolektif eylem modelinin imkanı uzun bir süre tartışılmalıdır. Onlara göre bu bilinç yerleşmeden planlanmış bir eylemlilik mümkün değildir. Dolayısıyla devrime giden yolda planlı bir kolektif eylem tarzı geçerlidir. Bayat’ın geliştirmiş olduğu eylemlilik ise ister planlı ister plansız kolektif bir eylemin imkanı noktasında birleşir. Bayat’ın en önemli kavramsallaştırmalarından, ileride daha derinlemesine değinilecek olan, ‘sessiz tecavüz’ bu noktada önemlidir. Sessiz tecavüz için mutlaka planlanmış bir eylemlilik yoluna girmek şart değildir. Aksine spontane bir biçimde günlük direniş mekanizmasına sahip olunabilir ve bu direniş hayatta kalma mücadelesi ya da hayatın mevcut konumunu daha da

iyileştirmek fırsatı olarak inşa edilebilir. Küreselleşme olgusunun karşısına yerleştirilen maduniyet'in ve Bayat'ın direniş biçimi olarak geliştirmiş olduğu kavramsallaştırmaların daha iyi anlaşılabilmesi için Bayat'ın perspektifinde küreselleşme olgusuna değinmek önem taşımaktadır.

Küreselleşme tezinin ulus devletlerin azalan rolü, sınırların ortadan kalkması, hayat tarzlarının, kültürlerin, siyasal sistemlerin ve benzerlerinin türdeş hale gelmesi benzeri birtakım aşırı değer biçilen iddialarından bağımsız olarak küresel pazar disiplini, esnek birikim ve finansal derinleşmeden oluşan küreselleşme iktisadiyatının sömürge sonrası toplumlarda derin bir etkisi olduğu üzerinde genel olarak uzlaşılır (Hoogvelt'den akt. Bayat, 2006: 27). Bu yeni yapılanma, aşırı derecede zengin grupların gelişimi refakatinde, üçüncü dünya kentlerinde marjinalleşmiş ve kurumsuzlaşmış bir maduniyetin gelişimini hızlandırmıştır. Artık gittikçe artan sayıda işsiz, kısmen istihdam edilmiş, arazi emek gücü sahibi, geçimini sokaktan kazanan işçi, sokak çocuğu ve yer altı dünyası mensubu mevcuttur. Bunlar değışken bir biçimde "kent marjinalleri", "kent yoksunları", "kent yoksulları" olarak atıfta bulunulan gruplardır (Bayat, 2006: 29). Bayat, yeni küresel yeniden yapılanmanın temel bir sonucu, bir yanda bütünleşme, öte yanda ise toplumsal dışlama ve enformalizasyon olmak üzere iki kutbunun olduğundan söz eder. Gündelik direniş biçimleri perspektifini kullanan Bayat literatüre *sıradan olanın sessiz tecavüzü* kavramsallaştırmasını kazandırmıştır. Sıradanın sessiz tecavüzü; daha iyi bir yaşam sürebilmek için sessiz, sabırlı, uzun soluklu ve ısrarlı yürüyüşüdür (Bayat, 2006: 47). Gramsci'nin pasif devrimcilerinden farklıdır bu. Çünkü etkinliklerini bilinçli siyasal eylemler olarak yürütmezler. Bu duruma mecburiyetten sürüklenirler. Bu mecburiyet, yaşamak ve onurlu yaşamak mecburiyetidir. Buna karşılık pasif devrim devlet iktidarını hedef alır. Bayat'a (2006: 37) göre kentsel yoksulun mücadeleleri gizlice saldırgandır, bu girişimler Castells'e (1983) göre toplumsal dönüşümken, Schuurman ve van Naerssen'e göre (1989) özgürleşimdir, Friedman'a (1989) göre ise modernitenin zulmüne alternatiftir.

Sessiz tecavüz, bireylerin ve ailelerin, hayatları için temel ihtiyaçları (barınacak yer, kentsel kolektif tüketim, enformel işler, iş olanakları ve kamusal alan) karşılamak üzere, sessiz ve mütevazı tarzda kolektif olmayan fakat uzun süre devam eden doğrudan eylemine atıfta bulunur (Bayat, 2006: 31). Sıradan olanın sessiz tecavüzünü toplumsal pratiklerle daha da açıklayıcı bir hale getiren Bayat şu ifadelerde bulunur: "...faillerin mücadele ve kazanımları kendileri ya da yoldaşlarının pahasına değil, devletin, zenginlerin ve iktidar sahiplerinin pahasına gerçekleşir. Nitekim kent yoksulları barınaklarını aydınlatmak için elektriği komşularından değil, belediyenin elektrik direklerinden çalarlar; ya da hayat standartlarını

yükseltmek için çocuklarının okula gitmesine engel olmazlar da enformel sektörde ikinci bir iş yapmak için kendi iş saatlerinden çalarlar” (2006: 47). Bayat’ın ifade etmiş olduğu madunların illegal faaliyetleri aslında madunlar tarafından bizzat arzulanan bir duruma karşılık gelmektedir. Madunların kamusal yaşamda yer almak adına gerekli olan belli başlı parametrelere sahip olmadıkları-olamadıkları gerçeği aslında onları bu legal olmayan yaşam tarzına sürüklemiştir. Bu sürüklenme hali ise kendiliğinden, madunun kudreti dışında gerçekleşen bir gerçekliktir. Bayat’ın perspektifinden önemli olan en temel nokta ise madunların *sessiz tecavüz* kavramlaştırmasıyla açıklanmaya çalışılan madun görünürlüğüdür.

Suskun fakat yayılmacı, mütevazı fakat sebatkar, atomize fakat uzun süreli, talepkar değil fakat doğrudan tazmine yönelik, heterojen, pragmatik ve daima mobilize olmak gibi nitelikleriyle tanımlanabilecek bu eylem tarzı, belirgin bir liderlikten, açıkça tanımlanmış bir ideolojiden, yapılandırılmış bir örgütlenmeden uzak, bir başka deyişle, açık uçlu, buharlaşıp giden ve sürekli pozisyon değiştiren mücadelelerdir (Bayat, 2008: 47). Sessiz tecavüz siyaseti, basitçe bir direnme veya savunma stratejisi değildir. Hayatta kalmak için gerekli olana ulaşmakla yetinmez ve artan şekilde yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelir. Hayatın sürdürülmesi için yeterli olanı bir kere ele geçirdikten sonra geri çekilmek yerine giderek daha mütecaviz olmaya meyleder. Sessiz tecavüz siyasetinin belki de en kritik yanı, bütün olarak bir hayat deneyimine tekabül etmesidir (Özkazanç ve Ağtaş, 2006: 17). Bir hayat deneyimine tekabül eden bu sessiz tecavüz’ün varolabildiği alan ise Bayat’a göre sokaktır. Muhalefetlerini dile getirecekleri kurumsal bağlamdan yapısal olarak yoksun olanların toplu halde kendilerini ifade etmelerinin tek mahalli *sokak siyaseti*’dir. Sokak siyaseti, halkın bir kısmıyla yetkililer arasında dönemsel olarak “sokaklar”ın fiziksel ve toplumsal mekanında şekillenen ve dile gelen birtakım çatışmalar ve beraberindeki etkilerdir. Bu anlamda sokak, muhalefetlerini dile getirecekleri kurumsal bağlamdan yapısal olarak yoksun olanların toplu halde kendilerini ifade etmelerinin tek alanıdır. Sokak siyaseti kavramı, kurumlar, tutarlı bir ideoloji ya da belirgin bir liderlik olmaksızın, farklı toplumsal grupların muhalefetinin ilerleyişini ifade eder (Bayat, 2008: 45). Sokak siyaseti sessiz isyankarların, sokakta otoritenin güçleriyle karşı karşıya kaldıklarında, o zamana dek bireysel şekillerde ve tedricen ele geçirmiş oldukları mevziileri, bu defa kolektif ve doğrudan mücadelelerle savunmak zorunda kalmalarına işaret eder. Fakat yine de sokak siyaseti, yeni kazanımlar elde etmek için girişilmiş bir kolektif protesto değil, halihazırda kazanılmış mevzileri korumaya yönelik bir kolektif savunmadır (Özkazanç ve Ağtaş, 2006: 18). Direniş paradigmasına sıradan olanın sessiz tecavüzü, sokak siyaseti ve pasif ağ kavramsallaştırmalarını kazandıran Bayat’ın pasif ağ ile anlatmak istediği olgu ise sokak siyasetinin imkanı noktasında gerçekleştirilen bir ilişki biçimi olarak açıklanabilir.

Bayat'ın **pasif ağ** (2006, 2008) adını vermiş olduğu mekanizma sayesinde sokak siyasetinin imkanı gerçekleştirebilmektedir. Pasif ağdan kasıt ise, kamusal alanı kullanan insanlar arasında herhangi bir ortak noktanın bulunması ve bu ortak nokta sayesinde bireylerin birbirlerini tanımamalarına rağmen, iletişime kolay bir biçimde geçebilmeleridir. Bu sayede sokak siyasetinin imkanı sağlanabilmiştir. Bayat'a göre (2008), aynı sokağı paylaşan işportacılar arasında ya da toplu bir mekandaki kadınlar arasında pasif bir ağ mevcuttur. Birbirlerini tanımayan bu insanlar herhangi bir problem karşısında ya da yalnızca sohbet etmek ya da dertleşmek amacıyla kolayca bir araya gelebilirler. Özkazanç ve Ağtaş'a (2006: 18) göre pasif ağlar, ortak bir mekanı paylaşan sokağın enformel unsurlarının birbirlerini sessizce tanımalarına ve birbirleriyle ani iletişim kurabilmelerine karşılık gelir. Sokağın harekete geçmesini mümkün kılan şey irrasyonel davranışlar olmaktan çok, enformel kesimler arasındaki pasif ağlar tarafından desteklenen çıkar farkındalığıdır. Pasif ağları eyleme geçmeye zorlayan şey ise, sessiz isyankarların kazanımlarının otoriteyi temsil eden güçler tarafından tehlikeye atılması ihtimalidir. Özetle, Bayat perspektifinde sessiz tecavüz, sokak siyaseti ve pasif ağ küreselleşme karşıtı bir direnişi mümkün kılmayı sağlayan temel unsurlardır. Her biri (sessiz tecavüz, sokak siyaseti ve pasif ağ) diğerinin varolabilmesi için kilit bir noktada yer almaktadır.

Sonuç

Küreselleşme özellikle son otuz yılda gerek bilim insanları, gerek düşünürler, gerekse siyasiler gibi oldukça geniş bir kitle tarafından üzerinde durulan temel olgulardan biri haline gelmiştir. Küreselleşme tartışmalarının yanı sıra karşı küreselleşme hareketi olarak adlandırılan bir hareket de gündeme gelmiştir. Küreselleşmeyi tanımlarken ya da açıklarken temelde olumlu ve olumsuz bakış açılarının mevcudiyeti noktasında küreselleşmeye olumsuz açıdan yaklaşan bu kesim, küreselleşmeyi, küreselleşmenin nimetlerinden faydalanamayan kitlelerin var olan yoksulluklarına yoksulluk katan bir oluşum olarak nitelendirmektedir. Yoksulluk çalışmaları bu açıdan önem taşımaktadır. Toplumda görmezden gelinen, özellikle resmi tarih yazımının dışında tutulan kesimleri görünür kılmayı amaçlayan, Maduniyet Okulu bu noktada üzerinde durulması gerekli bir okuldur. Maduniyet çalışmalarının **asağıdan tarih** anlayışıyla resmi tarih yazımı dışına çıkıp, madun olanların tarihini ele alma biçimleri, özellikle modernleşme çabaları sonucu dışa itilmiş, toplumdan soyutlanmış insanların tarihlerini yazmak açısından önemlidir. Nitekim Maduniyet Okulu bir tarih okuludur ve bu asağıdan tarih okumalarının sosyolojideki karşılığı ise mevcuttur. Bunlardan, **Pierre Bourdieu**'nun yapmış olduğu çalışmalar ya da **Michael Buraway**'in (2004) "artık bir halk sosyolojisi (**Public Sociology**) yapmalıyız" çağrısında

görülen sosyoloji yapma biçimlerini, aşağıdan tarihin sosyoloji camiasındaki yansımaları olarak okumak mümkündür. Direniş yazını bu noktada önemli bir yere sahiptir. Direniş yazınında, madunlara bakış açılarında ya da konuyu ele alış biçimlerinde birtakım belli farklılıklar mevcuttur. Bu farklı yaklaşımlardan biri de Asef Bayat'a aittir. Asef Bayat literatüre kazandırmış olduğu '*sessiz tecavüz*', '*sokak siyaseti*', '*pasif ağ*' gibi kavramsallaştırmalarla özellikle Ortadoğu'da yaşanan maduniyet biçimleri üzerinde odaklanmıştır. Bayat'a göre (2006) madunlar sessiz tecavüz direniş biçimiyle hayata tutunmaya çalışmaktadırlar. Bu durumu basit bir savunma mekanizması olarak görmek hata olabilir, çünkü sessiz tecavüzle madunlar, daimi olarak var olan durumlarını iyileştirmek adına ellerinden gelen bütün stratejileri, de Certeaucu anlamda *taktikleri*, geliştirmeye çalışmaktadır. Sessiz tecavüz sokakta var olabilmektedir ve bu anlamda sokak siyaseti önem taşır. Sokakta madunlar pasif bir ağ sayesinde birbirlerine yakınlık kurabilir ve kolayca harekete geçebilirler. Bu anlamda sessiz tecavüz, sokak siyaseti ve pasif ağ birbiri için gerekli, birbirini sağlayan olgular bütünü olarak okunabilir. Sonuç olarak madunlar üzerine yapılan çalışmalarda Bayat'ın önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Direniş yazınına kuramsal desteği sağlayan *Foucault*'un argümanlarından hareketle '*iktidarın olduğu yerde direniş de vardır*' söylemi Bayat'ın madunlar üzerinde yapmış olduğu çalışmalarda '*sessiz tecavüz*' ve '*sokak siyaseti*' kavramlarını geliştirmiş olmasını sağlayabilmiştir. Neo-marksist bir çizgiden konuşan yazar, artık ezilenlerin yalnızca işçi sınıfı olmadığı, toplumda ezilen büyük bir kitlenin bulunduğundan hareketle yola çıkar. Artık hiç kimse işçi sınıfının bir devrim yapacağı umudunu taşımamaktadır. Çünkü bu sınıf tek başına ezilenler kategorisini oluşturmamaktadır. *Hardt* ve *Negri*'nin '*Çokluk*' (2011) ve '*İmparatorluk*' (2008) adlı eserlerinde belirttikleri gibi artık bütün ezilenler çokluk'tur dolayısıyla çokluk sadece işçi sınıfını kapsamamakta, ezilenlerin tümünü kapsamaktadır. Tüm ezilenlerden beklenen *direniş* biçimi ise gündelik hayatta kendini gösterebilen birtakım *taktikler* yoluyla sağlanabilmektedir. Bu taktiklerin *Bayat*'ın perspektifinden mümkün görülen tarafı ise '*sessiz tecavüz*' ve '*sokak siyaseti*' olmuştur. Son kertede ezilenlerin sosyolojisini yapma çabaları, günümüz sosyolojisinin eleştirel olma niteliğini kazanmaya başladığının da önemli bir göstergesi haline gelmiştir.

Kaynakça

Appadurai, A. 1990. Küresel Kültürel Ekonomideki Bölünme ve Farklılıklar, "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy", Theory, Culture & Society, 295-310. Çev: Yavuz Çakır-İklim Çakır, Küreselleşme, Kültür ve Medeniyet, Editör: Kudret Bülbül.

Bauman, Z. 1999. Küreselleşme, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayar Bravo, I. 2010. FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2010 Güz, Sayı: 10, s. 1- 23. ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Bayat, A. 2006. Ortadoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset, Der. ve Çev: Özgür Gökmen, Seçil Deren, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bayat, A. 2008. Sokak Siyaseti-İran'da Yoksulluk Hareketleri, Çev: Soner Torlak, Ankara: Phoenix Yayınları.

Burawoy, M. 2004. Public Sociologies: Contradictions, Dilemmas, and Possibilities, Social Forces, 82(4), Oxford Journals Social Sciences, 1603-1618.

Castells, M. 1983. The City and Grassroots. Berkeley: University of California Press.

Castells, M. 2008. Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cohen, R. 1982. Cities İn Developing Societies , H. Alavi ve T. Shanin (der.) Introduction to the Sociology of "Developing Societies" içinde, s. 366-86. Londra: Macmillan.

De Certeau, M. 2009. Gündelik Hayatın Keşfi-I, Ankara: Dost Kitabevi

Ergene, B. 1999. Mâduniyet Okulu, Post-Kolonyal Eleştiri ve Tarihte Bilgi-Özne Sorunu: Osmanlı Tarihçiliği İçin Yeni Dersler mi?, Osmanlı: Muktedirler ve Madunlar içinde, Toplum ve Bilim, Sayı: 83, 32-47.

Friedman, J. 1989. Dialectic of Reason, International Journal of Urban and Regional Research 13 (2): 217-44.

Friedman, 2002. Tchno Logic, Foreign Policy, Mart/Nisan.

Foucault, M. 2011. Özne ve İktidar, Çev: Osman Akınhay, Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fukuyama, F. 1992. Tarihin Sonu ve Son İnsan, Çev: Zülfü Dicleli, İstanbul: Profil Yayıncılık.

Giddens, A. 2000. Üçüncü Yol, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Hall, S. ve Jacques, M. 1989. New Times: The Changing Face of Politics in the 1990s, London: Lawrence and Wishart.

Hardt M. ve Negri A. 2011. Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi, Çev: Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hardt M. ve Negri A. 2012. İmparatorluk, Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton, J. 1999. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Cambridge: Polity Pres.

Kızılay, Ş. E. 2011. Küreselleşme, Madun Kamusalılığı ve Taktikler: Afyon Çavuşbaşı Mahallesi Örneği, *İdeal Kent* Sayı: 3, 94-129.

Lewis, O. 1966. *La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty*. New York: Random House.

Marshall, G. 1999. *Sosyoloji Sözlüğü*, O. Akınhay, D. Kömürcü (Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Özkazanç, A. ve Ağtaş, Ö. 2006. Kaçak Hayatlar ve Sokak Siyaseti: Asef Bayat Üzerine Bir Değerlendirme, *Birikim Dergisi*, Sayı: 208, Ağustos 2006.

Park, R. 1982. *Human Migration and Marginal Man*, *American Journal of Sociology* 33(6):881-93.

Said, E. 2012. *Şarkiyatçılık*, Çev: Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları.

Schuurman, F. ve T. Van Naerssen. 1989. *Urban Social Movements in the Third World*. Londra: Croom Helm.

Spivak, G. C. 1988. *Subaltern Studies: Deconstructing Historiography*, R. Guha and G. C. Spivak (der.), *Selected Subaltern Studies*, Delhi: Oxford University Press içinde.

Stonequist, E. 1935. *The Problem of the Marginal Man*, *American Journal of Sociology* 41 (1): 1-12.

Thompson, E. P. 2012. *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, Çev: Uğur Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları.

Toulmin, S. 1999. *The Ambiguities of Globalization*, *Futures* 31.

Worsley, P. 1984. *The Three Worlds*. Londra: Wiedenfeld and Nicolson.

